

JOVAN ZIVLAK

Extázis és reszketés

– Sziveri János költészete

Sziveri János (1954-1990) az egyik legautentikusabb nyolcvanas évekbeli költő, aki magyar nyelven írt Újvidéken. Régóta ismertem: először az *Új Symposion* munkatársaként, később pedig főszerkesztőjeként. Gyakran találkoztunk a *Polja* és a *Symposion* folyóiratok szerkesztőségeiben, amelyek egymás mellett tevékenykedtek az akkori Ifjúsági Tribünön. Ez lett a helyszíne a kivételes intellektuális és kulturális úttörések, a fékezhetetlen kritikai energiák meg az új irodalmi, művészeti és elméleti elképzelések bemutatásának. A hermeneutikától, Heideggertől, strukturalizmustól, posztstrukturalizmustól, posztmodernizmustól, szociográfiától a fantasztikus irodalomig, mágikus realizmusig, neo-avantgárdig... és minden fontosabb akkori jugoszláv és világirodalmi jelenségig. Sziveri meghatározhatatlan nyugtalansággal és baráti derűvel, ám ugyanakkor görccsel is terhesen, a költői szenvedély hőfokával égett.

Tudatosult bennünk, hogy a kultúra ellenőrzött terep, ki van szolgáltatva a hivatalos, törvényes toleranciának és nyitottságnak, a nyomás és a funkcionalizmus különféle formáinak. Elfogadta a munkát a *Symposion*ban. A helyi és a tágabb magyar irodalmi kultúra eszménye lehetővé tette számára, hogy olyan személyiségként valósítsa meg magát, aki alkotói kíváncsiságát a tágabb kulturális és szellemi szövegkörnyezethez köti, az aktuális irodalom, az irodalmi kritika, az elméleti és szociológiai irodalom követéséhez, afirmálásához, ami egyben megfékezte habitusában a szokatlanul heves költői, lázadó energiákat.

Az akkori ifjúsági folyóiratok a kultúrideológiai szervek nyomásától szenvedtek, legyen szó akár ifjúsági bizottságokról, akár hivatalos tartományi, kommunista struktúrákról. Állandó presszió alatt tartották őket, dogmatikusan, keményen: kispolgárisággal, liberalizmussal, divatmajmolással, nyugati hatásokkal, nacionalizmussal, oportunizmussal vádolták őket, legyen szó a szerb vagy a magyar karhatalmi szervekről... Az autentikus és autonóm művészeti, valamint társadalomtudományi lázadások képviselőiként az ifjúsági folyóiratok tudtak a legkevésbé konvencionálisak lenni és a leginkább nyitottá válni a modern eszmékre. A rendeletek és mozgósítások, sztálinista karikatúraszzerűségük, alacsonyrendű és zavaros intellektuális alapozottságuk ellenére, neurózist gerjesztettek a fiatal alkotók körében, különféle mimikriszerű stratégiákra, válaszkra és harcokra kényszerítvén őket. Újvidék nem volt kellemes közeg sem a költő, sem az intellektüel számára, ahogyan – más okokból kifolyólag – ma sem az. Sziveri János, Balázs Attila, Csorba Béla, Szügyi Zoltán, Fenyvesi Ottó, Faragó Kornélia, Losoncz Alpár, Csányi Erszébet... a késő hetvenes és a korai nyolcvanas években a fiatal magyar írók derékhadát képezték, helyüket keresték az akkori modern irodalmi színpadon, elődeik közül főként Koncz Istvánt, Végel Lászlót, Bányai Jánost, Domonkos Istvánt, Tolnai Ottót követve.

Az *Új Symposion* a jéghegy csúcsának számított, amikor az ifjúsági kultúráról, a helyi ellentmondásmentes dialektikáról volt szó. Az ifjúsági kultúrát, a lapok és folyóiratok nagy részét, de főleg az *Új Symposiont* és a *Polját* szellemtelen, paranoiás, önjelölt, provinciális és dogmatikus felfogású ideológusok ellenőrizték kívülről, akik a végrehajtó bizottságok, szakmai felügyelet, félhivatalos pártideológusok, ifjúsági funkcionáriusok és nem kis számú, besúgásra tehetséges író- és értelmiségi tömörülések formáiban öltöttek alakot. Félelmet gerjesztettek a kiadói tanácskozásokon, a kulturális bizottságokban és különféle beszélgetéseken, ahol úgymond megmutatták, mi az igazi osztály- és történelmi szintű kultúraápolás. Az általuk képviselt „ontologikus gondoskodás” alapjellemzője az idegen hatások, az elitizmus, az akadémizmus, a külföldi eszmények és ideológiák kritikátlan átvételével szembeni harc, küzdelem a kizárólagosság, az intellektuális önelégültség, az opportunizmus, a lankadtság, továbbá a hamis szabadság, az osztályérdek kifejezésének elhanyagolása, a honi alkotókkal szembeni figyelmetlenség és hasonló tévelygések ellen. Mindez egyféle kivetített zavarban nyilvánult meg, egy állítólagos összetett társadalmi helyzetben, a Vajdaság szerepére vonatkoztatva, sőt a nemzetközi politikai szituációkra és veszélyfajtákra is kiterjesztve, amelyeket retorikailag felfokoztak. A gyomorfeldagató hatalom- és félelemcsere szigorúan ellenőrzött menetrendje a maga monoton ritmikájával zötykölődött a fiatal és modern intellektüelek között, akik mások merészelték lenni – ellenállva a helyi anesztéziának, ahogyan ez a kritikus és modern gondolkodóktól elvárható. Nem volt olyan eset, hogy az *Új Symposion* oldalain ne lettek volna megnevezve a klasszikus harmónia, vagyis az új modorban megszólaló zaj bizonyos hatalmi moderátorai (Major, Popović), ne közölték volna az állítólagosan alkalmatlan költőket (Illyés Gyula), vagy ne hoztak volna összefüggésbe bizonyos politikai utalásokat az aktuális társadalmi valósággal. A klimax pillanata volt ez. A fiatal magyar alkotó értelmiségiek egész generációját, véleményem szerint az egyik legtehetségesebbet (Sziveri, Csorba, Losoncz, Balázs, Fenyvesi stb.) áldozták fel 1983-ban. A harmónia nevében diadalmaskodott a disszonancia. Szinte senki sem védte őket, de nemcsak őket, hanem sokakat másokat sem. Felvetül a kérdés, miért? Talán azért, mert akkoriban Újvidéken nem volt hely az új hangzású kísérletezésre, csupán a megrögzött dallammenetek számára.

Sziveri Jánost ezután odavetették mások kényének-kedvének, egzisztenciális problémák és egy elhatalmasodó betegség vártak rá. 1990 elején halt meg. Jugoszlávia drámai széthullása és a háborús, feszült kilencvenes évek idején, amelyek Szerbiát sem kerültk el, Sziveri generációs útítársai elhagyták Újvidéket, szétszóródtak Magyarországon Budapestről Veszprémig.

Sziveri 1977-től egészen haláláig hét verseskötetet, két drámát és egy képzőművészeti monográfiát adott ki, halála után pedig (1994-ben Budapesten) megjelentették összegyűjtött költeményeit. A Matica Srpska kiadónál 2000-ben látott napvilágot szerbül egy válogatott verseit tartalmazó kötete, *Vavilon (Bábel)*¹ címmel. A legújabb összeállítás, Draginja

¹ Judita Šalgo fordításában.

Ramadanski fordításában², elsősorban a szerző *Bábel* című kötetéből származik, utolsó alkotói korszakából, és Sziveri lázadó poétikájának jellemzőit mutatja be.

Sziveri világa a feszültség világa. A szubjektum az evilági dráma középpontjában bukkan elő. A biológiai romlandóság, az utópiák bukása, a transzcendens támasz és az emberi világ (amely nem a jó értékein alapul) foszlott illúziói között vergődik, szembesül a maga szétrombolt identitásmítoszaival, a költői nyelv aláásott hatalmával, a származás megidéződő földrajzával, amely a társadalom színpadát alakító összerakhatatlan törmelékként, hatalomként és gonoszként mutatkozik meg.

*Már akármit észlelünk:
nincsen arra szó.
Elvegyülünk benne
mint levesben a só.*

(Merénylet)

Dühös verssorait – egy megfoghatatlan, ám meghatározott tárgy melankolikus illúziója nélkül – áthatja a visszafordíthatatlanul ironikus reflexió. Egy olyan *én* világa ez, amelyet már csak a képzelődés, a mítoszok és az ideológiák kísérteteivel telezsúfolt térreumként fedezhetünk fel. Sziveri soraiból olyan törekvés rajzolódik ki, amely az aktuális világ közvetlenségét helyezi előtérbe, ennek hontalan sziluettjét, földrajzát pedig monológok és dialógusok dramatizációjának színpadaként mutatja meg. E koordinátákon belül felismerjük Újvidék, Muzslya, Szabadka, Budapest körvonalaait, egy költői földrajz modulusait. A halál bűvkörében visszhangzik a rezignáltság és a betegség ironikus monológja: egy olyan betegségé, amely számadásra szólít, a természetes és a biológiai hatalom felmérésére. Egyfelől a kultúra filiációjára, másfelől viszont a szubjektum thanatológiai egyenlegére emlékeztet.

Sziveri klasszikus versformával dolgozott, többnyire rímelve, a strófa négy soros szervezésével, ahogyan egyik gúnyolódó szonettjét is írta. Amennyiben hosszúversről van szó, akkor is arra törekedett, hogy a verssoroknak csengő és dramatikus hangzást adjon. Nem beszélhetnénk pátoszról, a formai elragadtatás nem eredményezi a konceptualizált, szimbolikus, misztikus érzéketlenség magas hangoltságát, éppen ellenkezőleg, alaphangja a nyelvi barbarizációnak, az emberi cirkusz jeleneteinek, sötét karneváli szókinszének. A pátosz felforgató erővel bír, az ironikus reflexió, a metaforikus sűrítettség, a szent és a profán, az isteni és az emberi ütköztetése, az utópisztikus és ennek tagadása, a költői és az emberi világállapot mindennapi képeinek profanizációja révén. Ezek a pólusok Sziveri költészetében a felemelkedés és a bukás, illetve az emberi heroizmus mitológiai képei

² Janoš Siveri: *Raspulkina*, Válogatta és fordította: Draginja Ramadanski, Novi Sad, Društvo Knjevnika Vojvodine, 2005.

között találhatók, a predesztináció bibliai toposzai, a krisztusi áldozat transzcendens-szimbolikus képei sorában, a megváltás, a mennyország és a jelenkori társadalmi utópiák isteni gondviselése közegében; ezekkel szemben működik a gonosz, a történelem és a társadalom a maga áttekinthetetlenségében és szétszórtságában, illetve a test pusztulása és a természet munkája.

*Bárgyú nosztalgiád hátamba vésed –
kivonulsz csendesen az életből.
Újjászületésed percét lekésed;
példát statuálsz. Nem kérek most ebből!*

(A játékmester vesztesre áll)

Első pillantásra ezek az egyszerűnek tűnő sorok a megrázkódtatás felkiáltásait fejezik ki a keserű, levezethetetlen, ironikus ütemek hangsúlyaival, a hangzás lépcsőzetességével, amellyel a szubjektum a test és az értelem poklába zuhan.

*Semmirekellő, hitvány kelések
borítanak – s azok is: érdekből.
Lepisszentenél, de nincs érkezésed.
Megfeledezni könnyű egy féregről.*

(A játékmester vesztesre áll)

A szubjektum a világgal való szakítás kivetüléseinek ellentmondásos gócpontja. A repedés, a szakadék többdimenziós, a szavak és dolgok, nyelv és értelem, jelölő és jelölt, a lény és ennek megfoghatatlan lidércei között feszülő határt mutatja meg. Sziveri számára a test a fennmaradás feltétele, fiziológiai gépezet, mely beszél, maga is nyelvvé lesz, létező lény, a létezés határterületi modusa, amely csak a létezést hirdeti, ugyanakkor meg is semmisíti azt, s a vitális extatikusság lényegi hatalmainak jelévé változik, továbbá egy olyan tömlöccé, ahol a tagadó thanatosz működik. A szubjektum kiszolgáltatott a cserbenhagyott létezés szerepjátékában. Létezni annyi, mint szembesülni a lény válságával, a meghíúsult isteni ígérettel, magával a természettel, ennek tagadhatatlan munkájával, a társadalmi ígérettel meg az ideológiai gépezet működésével. A bálványok tagadásának e költészetét a nietzschei ironia lelkesíti, a dekonstrukció pátozát pedig a nyers és önironikus nyelv gesztusaival fejezi ki. Sziveri optikájában a szubjektum öntudatos barbár, lázadása nem szór megváltó sugarakat

az emberi létezés horizontjára. Verssorait átítatja a nihilizmus, az éneklés a maga ellentmondásos jelszerűségével – a szakadék szélén. A testet magányos lényként éri támadás, halandósága megszakítja a nyelvet is. A költő a halál bizonyosságával ironizálja a transzcendenciát, ugyanakkor *meg is újítja* a költészet önironikus gesztusaival, amely a kultúra horizontján emlékezetként tárulkozik fel. Sziveri költészete a nyelvváltás feszültségeiben (amelybe beleíródnak a halál és az élet paradoxonai), az árnyékos vitalizmusát és groteszkségét kifejező nyelv közegében működik, amelyben a vitalista és a gúnyos extázis pillanata érződik.

*Harmatozik már gyarlóságom kertje.
Kísérget a Hold, zarándok emse.
Hogyan is lehetnék bárkinek kegyeltje,
ha nem volt ma még bélszelem se?*

(Kis éji hervasztó)

A költő játékos tudata összerezzen a határvonal megismerésekor, annak belátásakor, hogy teste és a szöveg teste a megváltás, az értelem reménytelen illúzióinak van kitéve. A kultúra területét belakják az ideológia és a szimulakrumok kísértetei.

A világ olyan, akár a kloáka. Sziveri soraiban ott feszül valami a brechti elidegenítő iróniából. Csontig nyilalló ironia. A test lépcsőzetes leépülése a világ bomlása. A hatalom nem-hatalom. A szó elveszett. A világ költészete aláaknázott. A hit csak komédiaként lehetséges. A hit kudarcra ítélt kalandunk értelmezésének tagadásaként marad meg. Felvetül a kérdés, hogyan lehetséges akkor a költészet, miként lehetséges a fennmaradás? Vajon az ellentmondásos és paradox létezés a tagadáson át marad fenn, a megsemmisülés a fennmaradás alapja? Egyfajta beszéd utáni beszédként? A megsemmisítő bizonyossággal szembeni feltételeként, melyet csak nyelvi árnyakkal lehet felülmúlni? A költészet semmiként mutatkozik meg, e feltétel pedig kihirdeti az ígéret nélküli transzcendenciát. Test és nyelv közötti repedésként, *barlangban* pusztuló nyelvként, mely a repedést kinővésként jelöli meg, nyelvként, valami patológikusként, ami a vesztes áldozat kiszolgáltatottságában kultiválódik, a pusztaság semmiként fellépő halálban. Sziverinél a halál a lemondás zálogává változik, nem pedig azzá, ami a szimbolikus csere, a transzgresszív figuráiban osztódik a létezés magasabb formáiban, csak olyan megsemmisítés, amely nyomokat, az élet kísérteteinek nyomait hagyja maga mögött, habot, amely a trónfosztott születés lerakódásává és az értelmetlenség himnikus pátoszává válik. A hátán kóróként tör elő a nyelv, a beszéd. Ő maga a flexió és a reflexió, a halál pusztaság vetemedése – semmi ígéret. Akár a semmi – legyőzhetetlen, leírhatatlan és túl van a tapasztalaton. A beharangozó beszéd csupán körözés, közben az idő bohózata játszódik le – mint reszketés a kitüntetés előtt, mely a *ciprus és platánok* megkövült képeinek árnyai közt himbálódzik.

Ez a költészet karneválián groteszk, ironikus és ludista, körbezárja az obszcén, thanatologikus beszéd az evilági nyelvtörmelékek repertoárjával, a kemény romantikus szerepek megszenteltelenítésével, a lényeg szimbolista kapcsolataival, a hangzás hangszerelésével, az utópiáitól megfosztott avantgárd dal, annak formális botrányaival, elkötelezettséggel, morális szimbolizációkkal és evokatív szentimentalizmusokkal. Erős költői tanúságtétel a hiányzó lényegiségről, a költészetről mint kétségbeesésről, a derűről és az eroszról mint olyan pillanatról, amelyben az emberi kultúra átmeneti állapotában az élet felismerésének extázisa és reszketése egyesül thanatoszi lerakódásban, a halál előtti beszédben.

Orcsik Roland fordítása

Jovan Zivlak (1947, Nakovo) Újvidéken élő szerb költő, teoretikus, esszéista. Korábban a Polja, jelenleg a *Zlatna Greda* című folyóirat szerkesztője, a *Svetovi* kiadó vezetője és a Vajdasági Írószövetség elnöke. Számos díj birtokosa, műveit többek között macedón, szlovák, román, francia, olasz nyelvre fordították. 1984-ben, Sziveri János átültetésében jelent meg magyarul *Penge* című kötete. Az *Új Symposion* 1983-as szétveretése idején azon szerb értelmiségiek közé tartozott, akik kiálltak Sziveri János és a meghurcolt szerkesztőség mellett. A mostani írás a nemrég megjelent, második szerb Sziveri-kötet utószava.